

VLEERMUIZENONDERZOEK EN -BESCHERMING IN BELGIË

Alex Lefevre & Dirk Criel

De vleermuizen waren de eerste zoogdieren in België die zich op een wettelijke bescherming buiten de jachtwetgeving mochten beroepen. Sedert hun bescherming begin de jaren 1980 is er in België veel veranderd. Vleermuizenonderzoek en -bescherming zijn niet langer een bezigheid van zonderlingen maar vormen inmiddels vaste waarden in wetenschappelijke en bestuurlijke kringen. Het dient gezegd te worden dat het initiatief tot dit alles uit particuliere kringen van amateur-veldbiologen is gegroeid. Deze hebben zich later verenigd waardoor druk kon worden uitgeoefend op de overheid en wetenschappelijke instituten en tal van acties in verband met vleermuisbescherming werden ingeleid.

Nu het 'Europees jaar van de vleermuis' zich aanbood, werd het tijd om op een aantal zaken terug te blikken en een analyse te maken van een drietal decen-

nia vleermuizenonderzoek en -bescherming in België. Al gauw blijkt dat vooral de laatste jaren beide een belangrijke impuls hebben gekregen naarmate bijzondere onderzoekstechnieken voor veldbiologen beschikbaar kwamen en

De tweekleurige vleermuis behoort tot de zeldzaamste vleermuissoorten in België. Foto Hugo Willocx

De ingang van een van de meer dan 200 vleermuis-reservaten in België. Foto: Benny Odeur

financiële middelen ter beschikking werden gesteld. De kruisbestuiving, die tussen onderzoek en bescherming teweeg is gebracht leverde geheel nieuwe inzichten op en zette België op de kaart van de vleermuisbeschermende landen. Het beschermingsgericht onderzoek, dat thans in alle Belgische gewesten wordt verricht, mag beslist baanbrekend worden genoemd. Voldoende reden om een aantal bijzondere projecten in Zoogdier uiteen te zetten. Ze kunnen anderen inspireren en tot medewerking aanzetten.

Na de oorlog

Na de Tweede Wereldoorlog werd in België gestart met het ringen van vleermuizen. Men hoopte zo enige gegevens over hun voorkomen, leeftijd, trekgevoonten en voortplanting te weten te komen. Het onderzoek speelde zich hoofdzakelijk af in grotten en ondergrondse groeven en had nauwelijks enige wetenschappelijke basis. Het was veeleer een liefhebberij die vaak gecom-

bineerd werd met speleologie en waaraan het welzijn van de vleermuizen ondergeschikt, zoniet onbestaand was. Het onderzoek had dan ook een schadelijke invloed op overwinterende vleermuispopulaties.

Om het ongebreideld onderzoek af te remmen en te kanaliseren werd in 1973, onder impuls van de Waalse wetenschapper Jacques Fairon van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) een groep vaste medewerkers samengesteld die het toekomstige onderzoek moesten leiden. Ze waren werkzaam in het *Centre de Baguement et de Recherche Chiroptérologique*. Jammer genoeg beperkte het activiteitsgebied van deze chiropterologen zich hoofdzakelijk tot Wallonië en ging de enige interesse voor Vlaanderen uit naar de Limburgse mergelgroeven. Het vleermuisonderzoek in Vlaanderen ging daarom noodgedwongen uit van enkele individuele amateur-veldbiologen. Hun onderzoek ging een geheel andere richting uit en concentreerde zich vooral op andere objecten dan

ondergrondse holenstelsels. Bovendien werd hier van meet af aan een beschermingsbeleid aan gekoppeld, dat in 1974 leidde tot het eerste vleermuizenreservaat in de ondergrondse mergelgroeven van Zichen-Zussen-Bolder in de provincie Limburg. Nog datzelfde jaar werd in het natuurreservaat 'De Bueren' te Melle (Oost-Vlaanderen) voor het eerst een ijskelder ten behoeve van vleermuizen ingericht, naar Nederlands model. De eersteling was de aanloop van een hele reeks beschermingsacties in Vlaanderen. De eerste positieve resultaten werden via publicaties in de verf gezet en de inspanningen kregen in natuurverenigingen steeds meer weerklank.

Reeds in 1976 was de groep medewerkers van het *Centre de Baguement et de Recherche Chiroptérologique* van het KBIN gehalveerd, terwijl in Vlaanderen de groep geïnteresseerden groeide. De gedwongen scheiding resulteerde in een dubbel-spoor-beleid, waarbij Wallonië en Vlaanderen een tijdlang los en soms tegen elkaar werkten. Toen de prille Zoogdierenwerkgroep van de toenmalige Wielewaaljongeren - nu de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming - JNM - in 1978 een werkkamp organiseerde in het domein Ter Biezen te Beerlegem (Oost-Vlaanderen), was de belangstelling groot. De beheerswerken werden gefilmd door de toenmalige Belgische Radio- en Televisieomroep (BRT) en verwerkt in de natuurreeks '*Allemaal Beestjes*', waarvan één uitzending geheel gewijd was aan vleermuizen. Het leverde de doorbraak voor de vleermuisbescherming in Vlaanderen.

De grote stap

De grote interesse leidde in 1979 tot de oprichting van een vleermuizenwerkgroep. Met de uitgave van allerlei educatief materiaal werden de nodige financiële middelen vergaard om objecten - vooral ijskelders - in te richten. Haar inspanningen in de daaropvolgende twee decennia resulteerden in de uitbouw van een netwerk van ongeveer 140 objecten tot vleermuizenreservaat. De werkgroep, die zich inmiddels bij de natuurbehoudsvereniging Natuurpunt v.z.w. heeft aangesloten, telt ondertussen ongeveer 150 medewerkers die over geheel Vlaanderen werkzaam zijn. De vleermuizenwerkgroep functioneert vooral als een koepelwerkgroep voor allerlei vleermuis-activiteiten, want ver-

schillende actieve leden komen uit diverse andere Vlaamse natuurverenigingen.

De activiteiten van de werkgroep beperken zich niet langer tot educatieve activiteiten en ook het beschermingswerk is uitgebreid tot het ophangen van vleermuizenkasten, de opvang van in hun winterslaap verstoorde vleermuizen, inrichting van kerkzolders en het oplossen van problemen met vleermuizen in bewoonde huizen. Voorts organiseert de groep de wintertellingen van vleermuizen en wordt zomeronderzoek verricht met behulp van vleermuisdetectoren.

Los van het KBIN werd aanvang 1998 in Wallonië een gelijkaardige werkgroep opgericht. De vleermuizenwerkgroep Plecotus verbond zich aan de natuurvereniging AVES maar werkt nauw samen met *Réserves Naturelles* - de zusterorganisatie van Natuurpunt in Wallonië. Hun activiteiten lopen min of meer gelijk aan die van het *Centre de Baguement et de Recherche Chiroptérologique*, maar ze zijn minder exclusief en gericht op een breder publiek. Er bestaat een nauwe samenwerking met de Vlaamse Vleermuizenwerkgroep: ze organiseren gezamenlijk allerlei activiteiten zoals de 'Europese Nacht van de Vleermuis', waarbij op één weekend ruim 80 wandelingen en/of voordrachten over geheel België plaatsvinden, evenals een jaarlijkse vleermuizenstudiedag.

Van de winter naar de zomer

Veldonderzoek toonde aan dat er in Vlaanderen nog meer belangrijke overwinteringsplaatsen bestaan. Vooral de forten en andere vestingwerken bleken grote populaties vleermuizen te herbergen. Nadat dit op overtuigende wijze met telgegevens werd aangetoond werden diverse forten of delen ervan als vleermuizenreservaat beschermd, onder meer te Liezele, Bornem, Antwerpen, Borsbeek en Brasschaat. Jammer genoeg ontbreekt voor de twee grootse overwinteringsplaatsen voor vleermuizen in Vlaanderen, namelijk de forten van Steendorp en Oelegem, nog steeds het statuut van vleermuizenreservaat.

Momenteel zijn er in geheel België meer dan 200 vleermuizenreservaten ingericht, van ijskelders, mergelgroeven, forten, grotten tot ondergrondse steengroeven. Het zijn hoofdzakelijk overwinteringsplaatsen hoewel hoe langer hoe meer ook aandacht wordt gegeven aan kraamkolonieplaatsen. Vooral kerkzolders en vergelijkbare zolders van

Overwinterende baardvleermuis. Foto Hugo Willocx

grote, monumentale gebouwen krijgen in dat verband ruime aandacht en ook Wallonië levert hieraan een belangrijke bijdrage.

Veel van de acties kunnen worden gekoppeld en uitgevoerd in het kader van de gemeentelijke natuurontwikkelingsplannen (GNOP's) - plannen waarin het gemeentelijk natuurbeleid is uitgestippeld - en liggen in het verlengde van het inmiddels uitgewerkte Vlaamse vleermuizenbeschermingsplan.

Nieuwe perspectieven

Sedert moderne onderzoekstechnieken ook voor amateurveldbiologen toegankelijk zijn, kent het vleermuisonderzoek een ware hausse. In 1989 werd vooral in Vlaanderen gestart met het onderzoek met behulp van vleermuisdetectoren - zij het aanvankelijk op kleine en verspreide schaal. Enige structuur in het onderzoek kwam er pas in 1994 met het opzetten van een project voor de inventarisatie en bescherming van de zomer-

kolonies over een periode van vijf jaar en met de financiële steun van het Belgische Wereldnatuurfonds (WWF). Het project is inmiddels afgesloten, maar heeft het vleermuisonderzoek in Vlaanderen ongetwijfeld een sterke impuls gegeven. Door het onderzoek met vleermuisdetectoren, ondersteund door kerkzolderonderzoek, kan in de toekomst meer de nadruk gelegd worden op het opsporen van kraamkolonies. Hun bescherming is immers minstens even belangrijk als de bescherming van de winterkolonies.

Zeker nu voor Vlaanderen een soortenbeschermingsplan is uitgewerkt, moeten nieuwe projecten een stevige basis leveren voor de concrete bescherming van de leef- en woongebieden van vleermuizen. Sedert 1998 is de vleermuisenwerkgroep officieel erkend als lid van de 'Chiroptera Specialist Group' van the International Union for Nature Conservation ofwel de Wereldunie voor Natuurbehoud (IUCN) en wordt het belang van de Belgische vleermuispopulaties internationaal erkend. Belangrijk is ook dat de Vlaamse regering in 1999 de *Bat-Agreement* heeft goedgekeurd, een verdrag ter bescherming van de vleermuizen op internationaal niveau, dat waarschijnlijk binnenkort wordt geratificeerd.

Alex Lefevre
Vleermuisenwerkgroep
Natuurpunt, Klissenhoek 85,
2290 Vorselaar

Dirk Criel. Econnection studie-
en adviesbureau voor land-
inrichting en terreinbeheer.
Tentoonstellingslaan 137, 9000
Gent